

MEERHOFFKASTEEL — HISTORIESE HEUWEL IN DIE HARDEVELD

Prof. P.L. Scholtz

Departement Geskiedenis, Universiteit van Wes-Kaapland

In Julie 1978 toe die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede 'n waardige kopergedenkplaat in die historiese Meerhoffkasteelgrot onthul het,¹ het 'n stuk interessante ou Kaapse geskiedenis weer onder die loop gekom. Wat is Meerhoffkasteel, en watter vreemde verhaal uit die verlede omweef hierdie beskeie Hardeveldheuwel?

Nagenoeg 400 km noord van Kaapstad en vyftien kilometer ten weste van die dorpie Nuwerus lê 'n piramidale spitskoppie (Meerhoffkasteel) op 'n afgesonderde uitgestrektheid wat deel vorm van die woestynagtige kusvlakte tussen die Olifantsrivier en die Oranje. Die kruin van hierdie koppie word gekenmerk deur dagsome en riwwe wit, blinkende en veelkleurige kwarts. Teen die laer helling aan die westekant gaap daar twee grotte in die spierwit kwarts. Feitlik reg onder die grootste en onderste grot, wat vroeër glo skuiling aan 'n dosyn of meer mense kon bied, syfer eeue lank reeds fonteinwater wat, ofskoon brak, tog drinkbaar is. Die kleiner grot hoër op waarvan die ingang deur digte bos- en struikgewasse toegegroei is, is geheel en al droog sodat heuningbye van tyd tot tyd daarin nes maak.

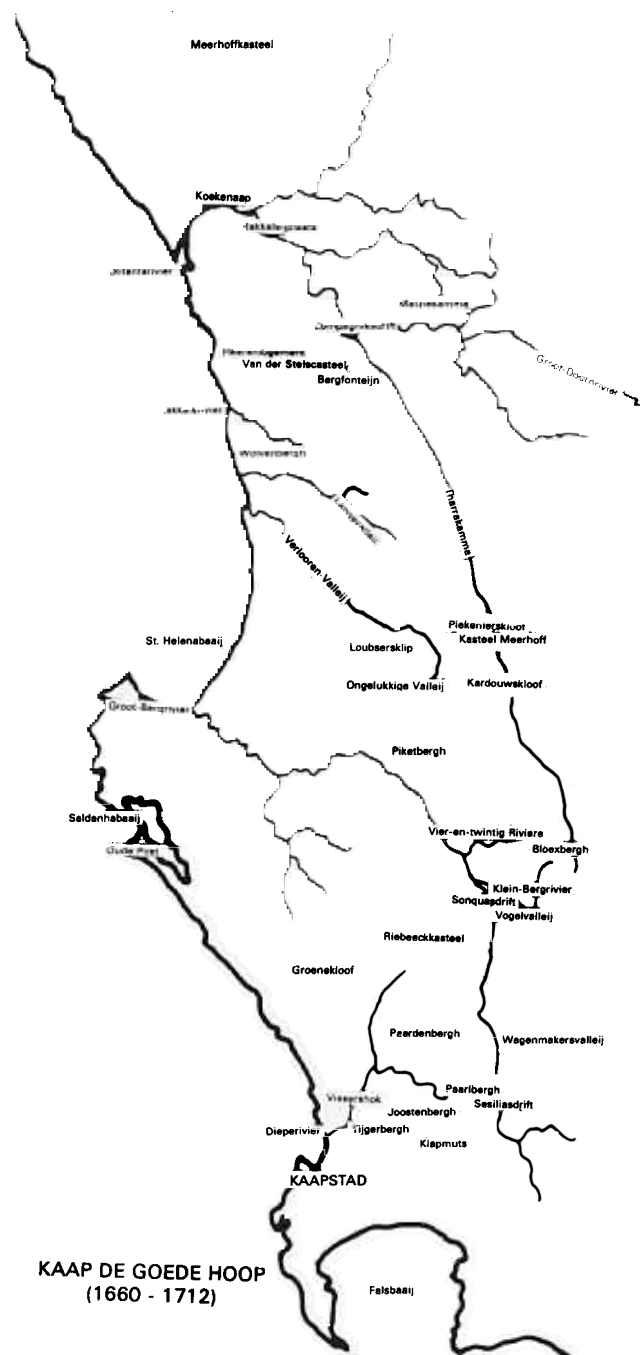
Die koppie Meerhoffkasteel is plaaslik ook as Mierkasteel bekend; in ou Kaapse dokumente en in die reisjournale van eertydse ontdekkers, veeruilers, jagters en ander reisigers kom die naam Mierhoutskasteel, Mieropskasteel, Mierhoopskasteel, Mierenkasteel, Mierhoffkasteel, Kasteelklip en Miroskasteel² ewe-eens voor — almal dus variante of volksetimologiese vorme wat deur reisigers, jagters, boere, of moontlik selfs deur die Namakwas, Sonkwas, Grigrikwas of Charigurikwas geskep is. Die fontein wat deur die eeue standhoudend gebly het, is paslik bekend as Meerhoffsfontein, Mierfontein of Kasteelfontein, en het geslagte lank drinkwater voorsien aan die toevallige reisiger en in later jare ook aan die bewoners van die nabygeleë opstal.

Die Hardeveld, soos die omliggende vlaktes en lae rantjies bekend staan, bied skraal weiding aan vee, maar in goeie jare is daar met vroegherfs wuiwende lappe Namakwalandse blomme; ook kan allerlei graansoorte verbou word indien die reën op die regte tyd val. Die algemene indruk van die landskap is egter een van onherbergsaamheid; dit is 'n wêreld waarin die mens deur die harde natuur gebrei en gevorm word tot 'n bepaalde geestesgesteldheid en taaiheid waarvan die insidentele besoeker of toeris betreklik min begryp.

Hoewel Meerhoffkasteel eintlik 'n alleenstaande koppie is, vorm dit nietemin 'n skakel met die heuwelreeks wat die vlak vallei omgeef en wat van Koekenaap noordwaarts strek. Hierdie vallei was baie jare lank die voor-die-hand-liggende deurgang en roete vir moedige reisigers van die Olifantsrivier na die noorde en terug. Vandag loop die nasionale pad na Springbok en Suidwes-Afrika ver van hierdie historiese vallei af verby, maar afgeleë plase en plekke soos Bitterfontein, Elandsfontein, Louisfontein, Goerap, Kamkas en Krakeelklip word deur goeie afdelingsraadpaaie verbind. Hoewel Meerhoffkasteel ver van die woelige wêreldtoneel geleë is, het dit nogtans 'n interessante geskiedenis soos blyk uit die amptelike stukke en terloopse aantekeninge in ou dagboeke en reisjournale. Daarby is die naam Meerhoffkasteel ook nog gehul in 'n waas van geheimsinnigheid en

misterie wat waarskynlik nie maklik opgeklar sal kan word nie.

Meerhoffkasteel en Pieter van Meerhoff, die moedige baanbreker na wie die koppie vernoem is, is in-

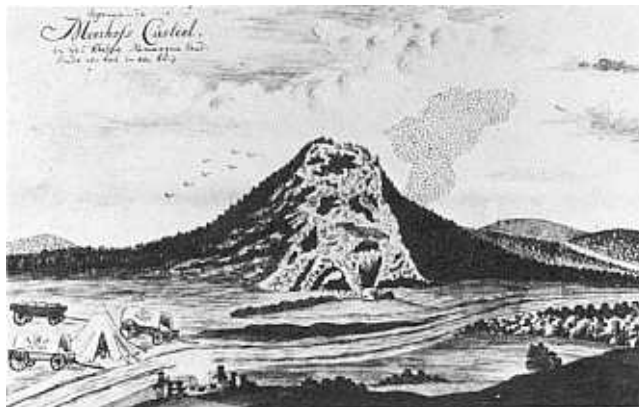
- 1 Die onthulling van die gedenkplaat is waargeneem deur die skrywer van hierdie artikel in sy hoedanigheid as lid van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede.
2. *Quantum mutatus ab illo!* (Hoe verander alles tog nie!)

tiem verweef met die vyftiende-eeuse ryk en regeerder Monomotapa. Aan die begin van die vyftiende eeu het koning Mutota van die Vakarangavolk 'n veroweringsoorlog begin wat sy koninkryk en prestige aansienlik uitgebrei het. Hierdie veroweringsveldtog het lank voortgeduur en sou aan die regeerders baie roem besorg, selfs tot in Europa. Die agtereenvolgende konings het die titel Mwene-mutape (Monomotapa?) aangeneem, dit wil sê "heer en meester van die geplunderde grondgebied". Teen die sestiende eeu was die Monomotapa beslis nie meer die eertydse magtige ryk in Sentraal-Afrika nie, hoofsaaklik weens die onderlinge twistes en die feit dat die Portugese die goudhandel geëksploiteer het.³ Ou sestiende- en sewentiende-eeuse kaarte, soos dié van Cantarini, Waldsemüller, Ortelius en Van Linschoten, dui die geografiese posisie van Monomotapa verskillend aan sodat daar begryplikerwys verwarring ontstaan het oor mitiese goudstede soos Davagul, Gale en Vigita Magna, asook oor die posisie van die Rio Infante⁴ en die Rio de Espiritu Santo.⁵ Hoe dit ook al sy, die "illusiewe" Monomotapa het die verbeelding van Europese avonturiers, ontdekkers en seevaarders eeue lank aangegryp; geen wonder nie dat daar so baie daarvoor geskryf en gedroom is!

Johan Anthonisz van Riebeeck, eerste kommandeur van die Kaap, was sedert sy aankoms aan die suidpunt van Afrika so deur die goudryk betowerd dat hy 'n intensiewe studie daarvan gemaak het en onder meer die juiste posisie van die stede en riviere probeer vasstel het. Sy vernaamste bronne was Van Linschoten se werk, die mondelinge verslag van vader Martini ('n Spaanse priester wat die Kaap in 1653 besoek het), etlike reisverhale en die inligting wat van verbygaande matrose verkry is. Van Riebeeck was vas oortuig dat die Monomotapa-mense in steenhuse gewoon het en baie beskaafder as die Kaapse Hottentotte was; ook het hy verkeerdelik aanvaar dat Vigita Magna, Samot, Cumissa en Gale slegs twintig tot dertig dagreise van Tafelbaai geleë was.⁶

Aangesien voordelige handelsbetrekkinge vir die Kaap en die V.O.C. van kardinale belang was, het Van Riebeeck nie gehuiwer om die saak met die owerhede in Patria en die Ooste te bespreek nie. Kommissaris Rijckloff van Goens (die oue) wat die Kaap in 1657 besoek het, en die Here XVII het verlof gegee dat ekspedisies na Monomotapa en veral na die goudstede uitgestuur word. So het dit dan gebeur dat daar tussen 1660 en 1664 inderdaad ses pogings van soldate, vrywilligers en burgers was om die Rio Infante en die Monomotapa-stede te bereik.⁷

Enkele maande voordat hierdie reise 'n aanvang kon neem, het 'n interessante persoonlikheid, ene Pieter van Meerhoff, 'n Deen uit Kopenhagen, in die Kaap aangekom. Hoe hy in die Kaap beland het en waarheen hy éintlik op pad was, is nie duidelik nie; omdat hy egter onderchirurgyn (dit wil sê bedrewe in noodhulp) en daarby "wel ter pen"⁸ en "oock eenighsints in de teyckenkunst ervaren"⁹ was, het Van Riebeeck so 'n hoë dunk van die begaafde jong man gekry dat Van Meerhoff in 1660 ingesluit is by die eerste ontdekkingsreis na die fabelagtige Rio Infante en die Vigita Magna. "Meester Pieter", soos hy spoedig onder sy medereisigers bekend was, was in daardie stadium vyf en twintig jaar oud en het oor 'n besondere humor- en verantwoordelikeheidsin beskik; daarby het hy ook 'n fyn aanvoeling vir die praktiese openbaar. Uit die reisjoernale blyk dit ondubbelsinnig dat dit verder sy spontaneïteit, energieke geaardheid en gewildheid onder die manskappe was wat verseker het dat

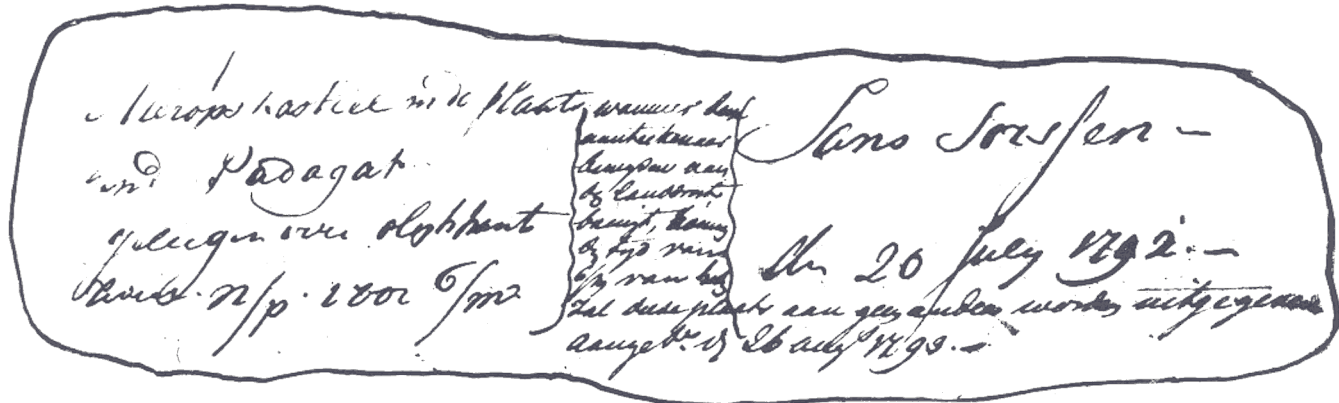
'n Vroeë afbeelding van Meerhoffkasteel (1779).

FOTO: KAAPSE ARGIEFBEWAAARPLEK (A.G. 7146 67)

hy al ses die ontdekkingstogte na die noorde meegemaak het.¹⁰

Tydens die genoemde ontdekkingstogte (1660–1664) het Van Meerhoff onder meer as chirurgyn, joernaalhouer, sekunde en leier 'n prominente rol gespeel en veel bygedra tot die sukses wat wel bereik is. Volgens dr. E.E. Mossop, wat ruim vyftig jaar gelede die roetes van die ses geselskappe noukeurig nagevors en gekarteer het,¹¹ het die reisigers elke keer die Olifantsrivierberge by die Piekenierskloof oorgesteek en min of meer al langs die Olifantsrivier (Tharakkama)¹² noordwaarts gereis. In Februarie 1661, tydens die tweede reis, het Van Meerhoff sy naam aan 'n ronde koppie bo-op Piekenierskloof gegee. Hy het die Berg "Het Casteel Meerhoff" genoem en volgens hom is dit: "...een ronde bergh, leggende op het vaste geberghthe gelyck een casteel en is heel kenbaer, kan wel 17 a 18 mylen gesien worden eer men daar aencomt ..."¹³ Die onverklaarbare is egter dat dit eers tydens die vyfde reis onder aanvoering van Pieter Cruijthoff was dat die reisgeselskap op 9 Desember 1662 by 'n berg aangekom het; indien die aanwysing en afstande noukeurig gevolg word, moes dié berg ongetwyfeld Meerhoffkasteel in die Hardeveld gewees het. Joernaalhouer F. de Smit beskryf die plek as "...grote holle klipje..."¹⁴ Drie weke later maak die joernaal weer melding van die plek wat toe egter as die "paerdestall"¹⁵ be-

3. D.J. POTGIETER (hoofred.), *Standard encyclopaedia of Southern Africa* 7 (Kaapstad, 1972), p.517.
4. Rivier van die Koningskind.
5. Rivier van die Heilige Gees.
6. P.L. SCHOLTZ, Die historiese ontwikkeling van die Onder-Olifantsrivier 1660–1902. ('n Geskiedenis van die distrik Vanrhynsdorp), *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 29(2), 1966, p.7.
7. *Ibid.*, pp.8–15.
8. Pieter van Meerhoff se Nederlands was egter nog so gebrekkig dat die sekretaris van die Politieke Raad, Hendrik Lacus, verplig was om Van Meerhoff se 'Journale aenteyckeninge' in goeie sewentiende-eeuse skryftaal om te werk. Kyk W.J. DE KOCK en D.W. KRÜGER (hoofreds.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II* (Kaapstad, 1972), p. 813.
9. *Ibid.*
10. *Ibid.*
11. E.E. MOSSOP, *Old Cape highways* (Kaapstad, 1928), pp.117–169.
12. Tharakkama is 'n Hottentotwoord wat "ruige rivier" of onstuimige water beteken. Kyk P.J. NIENABER, *Suid-Afrikaanse pleknaamwoordeboek I* (Kaapstad en Johannesburg, 1963), p.309.
13. Kaapse Argiefbewaarplek, Kaapstad (KA), Verbatim Copies (VC) 3 Dagregister: Journale aenteyckeninge, gehoude by den onderchirurgyn Pieter van Meerhoff, 11.2.1661, p.1100.
14. KA, VC 37 Journalen en Dagregisters, Journaal gehoude bij mij Fredrich de Smit ..., 9.12.1662, ongepagineerd.
15. *Ibid.*, 31.12.1662, ongepagineerd.

Eerste optekening van die naam Meerhoffkasteel (1792).

FOTO: KAAPSE ARGIEFBEWAARPLEK (R.I.R. 70)

skryf word waar slegs "...brack stinkent waeter..." gevind is. Dit is derhalwe duidelik dat die naam Meerhoffkasteel nie tydens die vyfde reis aan die spitskoppie gegee is nie.

Ook op die sesde en laaste tog het Van Meerhoff en die ekspedisieleier Jonas de la Guerre die Olifantsrivier op 16 November 1663 by Koekenaap verlaat; die noordelike roete is gevolg totdat die geselskap die volgende dag "een marmer bergh" bereik het waar 'n fontein met "salpeterigh water" gevind is.¹⁶ Dit ly geen twyfel nie dat, met inagneming van die rigtings en afstande soos in die joernaal opgeteken, dit Meerhoffkasteel moes gewees het, ofskoon die grotte nie pertinent genoem word nie. Wat die benaming marmerberg betref, moet dit in gedagte gehou word dat die pre-Nama-gneiss-neerslae teen die spitskoppie baie soos marmer lyk; trouens dit word inderdaad deur Simon van der Stel as *albaster* beskryf. Dit blyk dus duidelik dat die Hardeveldgrotte tot in hierdie stadium nie as Meerhoffkasteel bekend was nie.

Kort nadat hy in 1664 van die laaste binnelandse reis teruggekeer het, is Meerhoff deur die Politieke Raad tot chirurg bevorder; enkele maande later is hy getroud met Eva, 'n aanvallige jong Hottentotvrou, wat vroeër soos 'n kind by Van Riebeeck in die Fort ingewoon het. Eintlik was sy die Kompanjie se amptelike en nie-amptelike handelsattaché en tolk aan die Kaap, en daarby 'n talentvolle en geslepe diplomaat wat die kuns verstaan het om 'n dubbele rol te speel en skotvry daarvan af te kom.¹⁷ Van Meerhoff, wat sedert 1665 bevelvoerder van Robbeneiland was, is in 1667 deur kommandeur Cornelis van Quaelbergen op 'n handelsending na Madagaskar, Mauritius en die ooskus van Afrika gestuur. Tydens hierdie ekspedisie is hy en sy makkers op 27 Februarie 1668 onverwags deur vyandige inboorlinge in Antongilbaai (Madagaskar) oorval en vermoor.¹⁸

Die naam Meerhoffkasteel vir die spitskoppie in die Hardeveld kom die eerste keer in 1682 voor in die reisjoernaal van Oloff Bergh, dit wil sê, agtien jaar nadat Pieter van Meerhoff die grotte die laaste keer besoek het. Bergh, wat 'n hoë amptenaar in diens van die V.O.C. was, is in 1682 deur Simon van der Stel aangesê om die koperberge van die Amakwas op te spoor ten einde mineralogiese ondersoeke uit te voer. Hy het met 31 Blankes en ses waens noordwaarts gereis langs 'n roete wat vandag min of meer deur die Malmesbury-Klawer-spoorlyn gevolg word. Op 12 November 1682 het die Berghreisgeselskap die Olifantsrivier by Klaver verlaat en drie dae later het die groep "...in een valeij bij een hooge steenrots genaemt Meerhofs Casteel" aangekom; daar naby het hulle "...brack water en geen gras als wat bosjes"¹⁹ aangetref. Op die terugreis sestien dae later (dit

wil sê op 1 Desember 1682) word die koppie in die Berghjoernaal egter Meerhouts Casteel genoem.²⁰ Uit die joernaal blyk dit ook dat Bergh beslis nie die naam Meerhoffkasteel aan die koppie gegee het nie; 'n mens kry eerder die indruk dat die kop 'n landteken was waarvan die reisgroep geweet het.²¹

Die volgende belangrike reisgeselskap wat Meerhoffkasteel besoek het, was dié van Simon van der Stel. Sy geselskap het bestaan uit 56 Blankes, 46 drywers en touleiers en was op 26 September 1685 met vyftien waens, agt karre, 'n koets, 200 osse, dertien perde en agt muile onder *Meerhofs Casteel* "...sijnde een bergh alsoo genaemt na een persoon die dese landstreeck mede heeft bereijst, indeselve is een groote spelonck sijnde poorts gewijs door de natuijr alsoo gemaekt..."²² Van der Stel en sy geselskap was natuurlik net soos Bergh ook onderweg na die koperberge waar mineralogiese ondersoeke uitgevoer moes word, veral met die oog op die ekonomiese ontginning van die ryk Namakwalandse kopererts. Die kommandeur het sy naam op die rotswand van die onderste grot – die eerste inskripsie by Meerhoffkasteel²³ – laat uitbeitel en selfs tot bo-op die kruin van die spitskop geklim waarvandaan hy die omliggende terrein kon besigtig. In die reisjoernaal word die kop beskryf as "een hooge rugh hebbende aen d'eene kant een gangh van schoone witte albaster en aen d'and're kant root en wit, bruijn en wit, oock graeuw en wit, als mede geheele witte marmersteen..."²⁴ Wonder bo wonder was daar tydens Van der Stel se besoek goeie weiding en baie water by Meerhoffkasteel sodat die geselskap twee dae daar kon oorstaan en uitrus.

Die waas van misterie rondom Meerhoffkasteel lê dus daarin dat Van Meerhoff sy naam aan 'n koppie bo-op Piekienierskloof gegee het, maar dat dieselfde naam 21 jaar later in die Berghjoernaal opduik vir 'n spitskoppie in die Hardeveld, 200 km noord van Piekienierskloofpas. Verder is dit opvallend dat die Meerhoffkasteel van Citrusdal na 1661 'n tyd lank nie in reisjoernale

16. *Ibid.* (Joernaal gehouden bij mij Pieter van Meerhoff van den heen ende wederom reyse doen in't Lant van Africa by den sergiant Jonas de la Guerre ...), 17.11.1663, ongepagineerd.

17. M.K. JEFFREYS, The first mixed marriage, *Drum*, Maart 1903, pp.46–47.

18. G.M. THEAL, *History of South Africa, 1486–1691* (Londen, 1888), p.187.

19. E.E. MOSSOP (red.), *Joernale van die landtogte van ... Olof Bergh (1682 en 1683) en ... Isaq Schrijver (1689)* (Van Riebeeck Vereniging no. 12, Kaapstad, 1931), pp.108 en 110.

20. *Ibid.*, p.130.

21. E.E. MOSSOP, Meerhoffskasteel, *Die Huisgenoot*, 5.7.1929, p.35.

22. G. WATERHOUSE, *Simon van der Stel's journal of his expedition to Namaqualand, 1685–6* (Londen, 1932), p.29.

23. E.C. GODÉE MOLSBERGEN (red.), *Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd II: 1686–1806* ('sGravenhage, 1916), p.15.

24. WATERHOUSE, *op. cit.*, p.29.

gemeld word nie, maar dat slegs verwys word na die "Groote Cloof" op pad na die Olifantsrivier.²⁵ Sou dit moontlik wees dat die ou reisigers die twee koppies met mekaar verwar het? Dit is natuurlik ook nie uitgesluit nie dat Pieter van Meerhoff self sy naam aan die Hardeveldspitskop gegee het; hy het die plek immers vier keer besoek en het as joernalhouer, onderleier en chirurgyn in 'n gunstige posisie verkeer om strategiese plekke te identifiseer en te benoem. Of het hy dalk slegs by wyse van spreke op humoristies-ironiese wyse na die koppie as sy "kasteel" verwys?

Aan die begin van die agtiende eeu was die Meerhoffkasteelgrotte steeds in die Kaap bekend. So berig P. Kolbe wat indertyd verslag gedoen het oor die verskillende Hottentotstamme in die binneland, foutiewelik dat die Namakwas, met uitsondering van "...één bron alleen, die by Miros Castell te vinden is", uitsluitlik op die water van die Olifantsrivier aangewys is. Hierdie *Miros Castell* is nie 'n vesting wat ene Miros sou gebou het nie, aldus Kolbe, maar is glo 'n "uitgearbeide klip of berg, welke zonder twyfel een Hottentotsche Kaptein van deze natie heeft uitgearbeid of tot zijn vermaak vervaardigt". Kolbe kon vanweë die Hottentotte se "overgrote en ongelooflyke luyheid" hierdie feite nie maklik aanvaar nie. Wat hy wel kon bevestig, was dat daar in die *Miros Castell* twee vertrekke is waarin 'n redelike aantal mense gehuisves kon word.²⁶

Gedurende die eerste kwart van die agtiende eeu het die Kaapse Weskusvlakte, noord van die Piketberge, steeds besoek ontvang van sporadiese wild- en olifantjagters, avonturiers en amptelike veeruilers. Veral laasgenoemde het gereeld hul opwagting in die Olifantsriviervallei en ander grensgebiede gemaak ten einde 'n genoegsame vleisvoorraad vir die Kaap en die verbyvarende Kompanjieskepe te verseker. Omdat die veeruilers nie altyd joernale gehou het nie en dikwels Hollandse name — soos Zots, Miere, Viere, Dirk en Vulkaan — aan die Hottentotkapteins en die onderskeie stamme gegee het, is dit nie altyd moontlik om die roetes en die lokaliteite nader te bepaal nie. Tog kan dit met veiligheid aanvaar word dat veeruilers die Hardeveld tot 1730 besoek het om vee by die onderskeie krale te ruil. Slegs een veeruilers, die jonge kaptein J.T. Rhenius, het by geleentheid in 1721 sy naam op die grotwand by Meerhoffkasteel uitgekup, hoewel hy na alle waarskynlikheid ook in 1722 en 1724 weer by die fontein uitgespan het.²⁷ Na 1720 moes die veeruilers, volgens die beskikbare joernale en ander amptelike stukke, tot in Namakwaland reis aangesien die meeste Hottentotte feitlik almal permanent noordwaarts verhuis het.

Reeds vroeg in die agtiende eeu het die nomadiese veeboere die Kaapse weskusvlakkeland met hul veetroppe binnegetrek en mettertyd die beste weiveld en water amptelik as leningsplase laat registreer. Omdat die Hottentotstamme vanweë 'n groot verskeidenheid faktore (onder meer die veeruil, die pokke-epidemie van 1713, droogtes en hul aangebore rusteloosheid) reeds teen 1720 metterwoon in Namakwaland gevestig was, kon die noordwaartse trekbeweging van die veeboere rustig voortgaan. Die voerpunt van hierdie veeboertrekbeweging het die Onder-Olifantsriviergebied en die Hardeveld teen die begin van die jare dertig binnegetrek en die onbewoonde, uitgestrekte gebied permanent beset.

Ongeveer hierdie tyd het die Blanke veeboere van die Kaapse Weskusstrook ernstige verhoudingsprobleme met hul Boesmanbure ondervind. Laasgenoemde het die boere van die Piketberg, die Sandveld en die Olifants-

rivier lastig geval deur hulle vee te roof en te vermink, hulle opstalle af te brand en hulle en hul slawe te vermoor. Die Boesmans het self erken dat hulle hierdie dade pleeg omdat die Blankes "in haarlieden land woonden". Die toestand het geleidelik versleg sodat die boere met hul vee na die Piketberg teruggeval het en militêre poste in 1739 by die Warmbad, naby Citrusdal, en Compagniesdrift opgerig is. Verskeie kommando's is ook op die been gebring om Boesmanleiers soos Swartbooi en Titus te straf en die veeboere wat op die plase agtergebly het, te beskerm.²⁸

Indertyd het 'n gerug in die Kaap die ronde gedoen dat 'n vreemde skip etlike maande tevore langs die Namakwalandse kus op die rotse geloop het en dat die bemanning deur die Strand-Boesmans uitgemeor is.²⁹ Die Politieke Raad het die saak bespreek en besluit dat terwyl daar in September (1739) weer 'n kommando teen die Boesmans uitgestuur sou word, 'n sterk patroolie van ongeveer 30 man na die ontredde skip en sy bemanning sou gaan soek. Terselfdertyd moes daar, om die koste te bestry, by die Namakwas soveel vee as moontlik geruil word. Hierdie taak is aan Philip Giebeler, "sergeant en baas" van die Kompanjiespos De Schuur, opgedra.³⁰

Giebeler wat op 11 September 1739 vertrek het, het oor Heerenlogement na Meerhoffkasteel gereis.³¹ Toe hy op 2 Oktober daar aankom, het dit hom opgeval dat enkele beeste op die berg gewei het; by nadere ondersoek is 'n kraal gewaar waaruit 'n menigte Boesmans op die vlug geslaan het. Later is vasgestel dat Titus en Swartbooi³² hul daar skuilhou en voornemens was om ter geleentheid strooptogte in die Langvlei en die Piketberg te doen. Een van die burgers, ene Willem van Wyk, en die Hottentotkaptein Keyser³³ het Giebeler, wat besig was om die Boesmans nader te lok en op tabak en arak te ontvang, gewaarsku om versigtig te wees veral omdat die

(vervolg op bladsy 31)

25. Vandag die bekende Piekenierskloofpas (vroeër Greyspas). Kyk A.P. SMIT, *Ons Kerk in Bo-Olifantsrivier; gedenkboek by die goue jubileum van die Ned. Geref. Kerk Citrusdal, 1916—1966* (Citrusdal, 1966), pp.19—21.
26. P. KOLBE, *Naauwkeurige en uitvoerige beschrijving van de Kaap de Goede Hoop I* (Amsterdam, 1719), p.467.
27. KA, Raad van Politicie (C) 604 Dagregister: 8.9.1721, p.779, en 28.9.1722, p.1081; C 606 Dagregister: 11.11.1724, p.587; C. 19 Resolusies: 4.7.1724, p.133.
28. SCHOLTZ, *op. cit.*, pp.35—38.
29. KA, Stellenbosch-Argief (St.) 20/1, Uitgaande briewe van landdros en heemrade: Landdros — Van den Henghel, 29.12.1738, ongepagineerd. Dit het later geblyk dat die hele skipstorie 'n versinsel van Swartbooi en Titus was.
30. KA, C 31 Resolusies: 4.8.1739, p.256; C 615 Dagregister: 4.8.1739, pp.248—249, en 11.9.1739, p.262.
31. In die Heerenlogementgrot het Giebeler sy naam ("I.P. Giebeler, 24 Sept. 1739") saam met "I.M. Lourens, 24 Sp. 1739" uitgekup. Kyk P.R. KIRBY, *The Heerenlogement and its visitors; the story of one of South Africa's "historical monuments"*, *South African Journal of Science* 38, 1942, pp.352—386 (veral p.363). Vergelyk ook MOSSOP (red.), *Joernale van die landtogte van ... Olof Bergh ...*, p.185. In die Meerhoffkasteelgrot is die volgende inskripsie waarskynlik deur een van die lede van die geselskap gemaak: "AB 1739 18 OCE." SCHOLTZ, *op. cit.*, p.39.
32. KA, C 31 Resolusies: 8.12.1739 (Rapport van Giebeler, 28.11.1739), pp.424—439.
33. Willem W. van Wyk was geen onbekende by die Boesmans nie. Hy was immers een van die tien berugte veebuiters wat vroeër uit die omstreke van die Piketberg, die Sandveld en die Olifantsrivier vee by die Namakwas geruil en hulle aan verskeie wanpraktyke skuldig gemaak het. Kyk KA, C 31 Resolusies: 13.3.1739, p.103, en 4.8.1739, pp.251—254. Kaptein Keyser het die gerugte aangaande die gestrande skip na die Kaap gebring.

maand per inwoner beskikbaar gestel word. Omdat die onwilligheid om kampongs op te rig die skema kon verongeluk, was die munisipaliteit bereid om self kampongs te bou en te verhuur. 'n Begin is dan ook gemaak met die oprigting van 'n nuwe munisipale kampong omdat die bestaande een reeds heeltemal ongeskik was.⁵⁶

Die onderverhuring van huise in die Kleurlingwoonbuurt aan Swartes het tot 'n tekort aan Kleurlingbêhuising gelei. Om die behoefte die hoof te bied, het die raad teen die middel van 1923 besluit om met 'n skema vir Kleurlinge te begin op 'n stuk grond wat van die Asiatabasaar afgesny is. Vyftig huise, dertig met drie kamers en 'n kombuis, en twintig met twee kamers en 'n kombuis (almal met 'n badkamer en 'n stoep) is beplan. Terugbetaling was £3-10-0 per maand, maar omdat die meeste Kleurlinge hoogstens £2-10-0 per maand kon bekostig, is die badkamer weggelaat. In Mei 1924 is besluit om 20 van dié soort huise op te rig. Die Sentrale Behuisingsraad het in Julie ingestem dat hierdie huise, wat omhein en van 'n toilet voorsien was, teen £230 stuk opgerig kon word.⁵⁷

SLOTSOM

Al die voorafgaande skemas omvat die idees waarvolgens Pretoria se stadsraad Gekleurdes binne sy regsgebied wou huisves en dit het ruim twee dekades geneem om daaraan uitvoering te gee. Die skemas was veral op die Swart bevolking gemik en die Asiërs wat in 1919 hulp vir die armstes in hulle geleedere versoek het, het toe nog geen vooruitsig daarop gehad nie. Van al die munisipale oplossings was die behuisingskema van 1920 aan die priemendste kritiek onderhewig. Van die stadsraad se idealisme het daar ná 1924 min tereg gekom en behuising in Marabastad en Bantule (soos die "nuwe lokasie" in 1923 gedoop is) het swak gebly. Hiervoor was die voortdurende instroming en armoede — faktore wat nie deur behuisingskemas uit die weg geruim kon word nie — veral verantwoordelik.⁵⁸ Dit is ook te betwyfel of die oplossing van die Pretoria Native Welfare Association, naamlik om 'n Swart-dorpie êrens buite Pretoria aan te lê waar inwoners eiendomsreg op grond kon kry, die swaar hand van armoede en toenemende verstedeliking te bowe sou kom. Hierdie faktore het dekades later nog gegeld — 'n feit wat onderstreep word deur die algemene behuisingsstoestand in Lady Selborne, Eersterust en Riverside, woonbuurte waar Gekleurdes wel eiendomsreg kon kry.⁵⁹ ■

MEERHOFFKASTEEL (vervolg van bladsy 15)

Boesmans snaphane en ammunisie by hul gehad het. Oor wat daarna gebeur het, skryf Giebeler soos volg in sy joernaal: "...uijt vrees dat wanneer ik van daar vertrocken soude zijn sij: herwaarts koomende haar boos voorneemen soudent ter uijtvoer brengen, te meer dewijl sij van de geene waaren die hier te platten Lande soo veel roverijen en moorden gepleegt hebben, en dat zy behalven een snaphaan nog met boog en assegaj gewaapent waaren; tot stuijting van dit hun quaad voorneemen, onder deselve soo als se de vlugt begonnen te neemen, doen schietten, bij welke actie tusschen de 30 en 40 van deselve zijn doodgebleeven, waaronder sig den voorm. Cap: Swartebooij bevondsiijnde desselfs soon Titus het ontkoomen, alhoewel denselven bij de geleegenthijd is gequetst geworden ..." ³⁴ Na die skermutseling is beslag gelê op 'n hoeveelheid ammunisie en 'n paar beeste wat vroeër van boere gesteel is. Ook Diklip, wat volgens beewering die slaaf van Albert van Zyl gedood het, is gevang. ³⁵

Kort na die slag by Meerhoffkasteel het die Boesmans as faktor uit die Hardeveld verdwyn; hoewel verskeie bekende plase in die naburige Onder-Olifantsrivier teen 1750 op lening uitgegee was, is die eerste drie Hardeveld-plase eers in 1770 aangeteken. Die onherbergsame en waterlose Hardeveld het veeboere gedwing om liever na die Kamiesberge en die Hantam uit te wyk waar die klimaat en ander omstandighede veel gunstiger was.

'n Onlangse foto van Meerhoffkasteel.

Die leningsplaas Meerhoffkasteel, die sesde in die Hardeveld, is in 1792 ses maande lank aan ene Jans Jorsen toegeken;³⁶ daarna is dit deur verskeie ander boere aangevra totdat dit teen die eeuwending in die hande van Jacobus Coetzee (1730–1816), bekende jagter, ontdekkingsreisiger, avonturier en gids, gekom het. Die plaas is in Oktober 1843 op ewigdurende erfpag in naam van Gert Coetzee, Jacobus se seun, geregistreer,³⁷ en het daarna tot 1912 in besit van die Coetzees gebly. Daarna het verskeie eienaars die plaas besit totdat J.J.G.L. Nel dit in 1954 aangekoop het; sedert 1976 is J.A. Nel die eienaar.³⁸ ■

56. TAB, CCP: Minutes of the General Purposes and Estates Committee, 19.1.1923, p.510, 15.6.1923, p.6, en 27.7.1923, p.682; Minutes of Council, 3.12.1923, p.393; *De Volkstem*, 3.12.1923.

57. TAB, CCP 3/131, korrespondensielêër: Town Clerk — Superintendent of Locations, 3.4.1922; Town Clerk — Acting Superintendent of Locations, 24.4.1922; Minutes of the Public Health Committee, 25.8.1923; Town Clerk — Provincial Secretary, 11.10.1923; Coloured Housing Scheme, 22.2.1924; korrespondensielêër 24: Town Clerk — Provincial Secretary, 22.5.1924, en korrespondensielêër 131/37/182: Secretary Central Housing Board — Provincial Secretary, 13.7.1924.

58. S.P. ENGELBRECHT e.a., *Pretoria 1855–1955* (Pretoria, s.j.), pp.77–78; *De Volkstem*, 30.10.1923; HENNING, *op. cit.*, p.18; J.D.R. JONES en A.L. SAFFERY, *Social and economic conditions of Native life in the Union of South Africa ...* (Johannesburg, s.j.), p.93; E.J. KRIGE, Some social and economic facts revealed in Native family budgets, *Race Relations* 1(6), Okt.—Nov. 1934.

59. *Pretoria News*, 2.1.1905; TBP, DPB, TALG 3432, korrespondensielêër: Clêrk to Townships Board — Secretary Native Affairs, 6.7.1908.

34. KA, C 31 Resolusies: 8.12.1739 (Rapport van Giebeler, 28.11.1739, pp.424–439).

35. *Ibid.* Diklip is later na Robbeneiland verban.

36. KA, Land Offices, Receiver of Land Revenue (R.L.R.) 70 Aantekeningboeke: Mieropkasteel ..., 20.7.1792.

37. KA, Quit Rent Register (Clanwilliam) 6–22, 15.10.1834 (no. 135, diagram 375).

38. KA, Surveyor General, Farm Register (Van Rhynsdorp): Meerhoffskasteel, 24.5.1954 (folio 393).